

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри психології
та педагогіки Хмельницького національного університету**

Гомонюк Олени Михайлівни про дисертацію

Макуха Дмитра Дмитровича

**«Формування професійної ідентичності курсантів вищих військових
навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011
Освітні, педагогічні науки, галузі знань 01 Освіта / Педагогіка**

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки.

Нині сучасний офіцер Збройних Сил України має виконувати широкий спектр завдань, які вимагають не тільки високого рівня професійних знань і фахових компетентностей, а й сформованих морально-етичних якостей, патріотичної спрямованості, усвідомлення власної місії та відповідальності перед державою та суспільством. У ситуації постійних загроз національній безпеці та переорієнтації військової доктрини на стандарти НАТО, формування професійної ідентичності стає важливим інструментом підготовки офіцера, здатного діяти ефективно, впевнено й відповідально в динамічних та складних умовах.

Важливість цього процесу посилюється й тим, що на професійну ідентичність офіцера впливають різні фактори: особистісні характеристики, ціннісні орієнтації, мотиваційні установки, соціальне середовище навчального закладу, зміст освітніх програм, педагогічний стиль викладачів, культурні та історичні традиції українського війська. В умовах воєнного часу значного значення набувають також бойовий досвід, психологічний стан, усвідомлення реальних викликів служби та формування стійкості до екстремальних ситуацій.

Крім того, сучасні військові реалії підсилюють потребу в офіцерах, які здатні не лише виконувати накази, а й приймати самостійні рішення, проявляти лідерство, ефективно взаємодіяти з особовим складом, підтримувати бойовий дух та здійснювати морально-психологічний супровід підлеглих. Усе це є неможливим без високого рівня професійної самоідентифікації, яка формує внутрішню готовність діяти згідно з офіцерським етичним кодексом і цінностями військової служби.

Таким чином, дослідження особливостей формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу є вкрай актуальним. Воно дозволяє поглибити теоретичні уявлення про психологічні та педагогічні аспекти професійного становлення військовослужбовця, а також сприяє удосконаленню системи військової освіти України, підвищенню її ефективності та відповідності сучасним безпековим викликам.

2. Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної теми Хмельницького національного університету «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663). Тему

дисертаційної роботи затверджено вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 3 від 27.10. 2022 р.).

3. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Дисертаційне дослідження Макуха Дмитра Дмитровича містить низку вагомих наукових результатів, що роблять значний внесок у розвиток педагогічної науки та практики.

У роботі здійснено аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми професійної ідентичності, що має важливе значення для професійної підготовки майбутніх офіцерів, з'ясовано теоретичні і практичні аспекти цієї проблеми, уточнено змістову характеристику ключових понять дослідження. Значна увага приділена міждисциплінарному підходу як стратегії формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів,

Позитивної оцінки заслуговує обґрунтування дисертантом педагогічних умов формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу, зокрема, розвиток у курсантів вищих військових навчальних закладів мотивації до професійної діяльності через усвідомлення важливості та значущості місії військовослужбовця, інтеграція змісту професійно орієнтованих і гуманітарних дисциплін для формування у курсантів вищих військових навчальних закладів цілісного бачення професії військовослужбовця, використання технологій проблемно-орієнтованого навчання в умовах міждисциплінарної взаємодії у вищих військових навчальних закладах, активізація рефлексивно-творчих умінь курсантів під час вирішення практичних професійних завдань.

Важливим аспектом дослідження є вдосконалення діагностичного інструментарію, що передбачає використання критеріально-оцінювального підходу до визначення рівня сформованості професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу.

Запропоновані в дослідженні критерії (мотиваційно-пізнавальний, особистісно-розвивальний, ціннісно-орієнтаційний та комунікативно-діяльнісний) та відповідні рівні (високий, достатній, середній, низький) дають змогу детально проаналізувати стан сформованості професійної ідентичності курсантів ВВНЗ засобами міждисциплінарного підходу.

Дисертант коректно, оригінально та творчо розкрив сутність поняття «професійна ідентичність курсантів вищих військових навчальних закладів».

Беззаперечним є практичне значення одержаних результатів дослідження, зокрема: впровадження в освітній процес вищих військових навчальних закладів довідника «Порядок оформлення бойових графічних документів: довідник», який містить інформацію про особливості оформлення бойових графічних документів, вимоги, методика заповнення таблиць та правила нанесення військових умовних знаків і основних скорочень, які застосовуються в Збройних Силах України та оперативно-бойових підрозділах СБ України, навчального посібника «Основи застосування безпілотних авіаційних комплексів у Службі безпеки України», планів та методичних рекомендацій проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки (модуль II Військова топографія) для першого бакалаврського рівня спеціальностей 251 «Державна безпека» та 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності. Також обґрунтовано та представлено теоретико-практичні рекомендації щодо

ефективного впровадження дисциплін з БПЛА (безпілотних літальних апаратів) в освітні програми у ВВНЗ України та можливості навчання операторів БПЛА на основі взаємодії вищих військових навчальних закладів і військових частин у сфері підготовки майбутніх військовослужбовців

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертаційному дослідженні. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Макуха Дмитра Дмитровича викладено ясно та логічно; вони є добре аргументованими та змістовними. Достовірність отриманих результатів підтверджується теоретичною обґрунтованістю основних положень дослідження, опрацюванням великої кількості джерел, застосуванням сучасних методів дослідження, апробацією та впровадженням результатів роботи в практику закладів вищої військової освіти. Обґрунтування теми дисертації є методологічно, теоретично та технологічно переконливим, а комплекс завдань для її вирішення сприяє розкриттю теми та досягненню мети дослідження. Аналіз основних положень дисертації свідчить про досягнення мети та вирішення завдань дослідження. Зміст роботи відповідає поставленій меті і завданням дослідження. Висновки, представлені в дисертації, характеризуються повнотою і логічністю викладу, достатнім рівнем обґрунтованості та достовірності.

5. Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертаційна робота Макуха Дмитра Дмитровича містить три розділи, кожен з яких узгоджується із загальною метою дослідження та відображає його логічну послідовність. У вступі дослідження розкрито актуальність і доцільність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету та завдання роботи. Окреслено методологічну базу дослідження, подано характеристики застосованих методів, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, а також наведено інформацію щодо їх апробації та впровадження у заклади вищої освіти.

Перший розділ присвячено обґрунтуванню теоретичних й методологічних основ формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу. Проаналізовано сучасні наукові підходи щодо визначення професійної ідентичності, зокрема, розкрито відображення проблеми професійної ідентичності у філософській, психологічній та педагогічній літературі, схарактеризовано особливості формування професійної ідентичності курсантів у вищих військових навчальних закладах, висвітлено теоретичні засади міждисциплінарного підходу та його роль у формуванні професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів.

Запропоновано авторське визначення поняття «професійна ідентичність курсантів вищих військових навчальних закладів» як комплексного утворення майбутніх фахівців військової сфери, що є базовим формуванням, що визначає становлення майбутнього військового спеціаліста, слугуючи центральним механізмом його соціалізації, допомагаючи засвоїти корпоративні цінності військової професії та стимулюючи якісні зміни у внутрішньому світі.

Уточнено структуру професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів, що містить когнітивний, афективний, аксіологічний і діяльнісний компоненти.

У другому розділі дисертації представлено науково-методичне обґрунтування педагогічних умов формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів, зокрема: визначено та охарактеризовано критерії, показники та виявлено рівні сформованості професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу, висвітлено результати діагностики стану її сформованості в умовах вищого військового навчального закладу, обґрунтовано педагогічні умови формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу.

Розроблена структурно-функціональна модель формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу відзначається високою педагогічною доцільністю та сприяє цілісному розумінню механізмів формування й розвитку заявленого педагогічного феномену.

Здійснено характеристику та опис критеріїв формування і відповідних показників-індикаторів їх прояву: мотиваційно-пізнавальний критерій когнітивного компоненту (прагнення до отримання фахових знань; розвиток інтегративно-аналітичного мислення для орієнтації в інформаційно-професійному середовищі; мотивація до професійно-навчальної діяльності), особистісно-розвивальний критерій афективного компоненту (становлення емоційно-вольових особливостей майбутніх офіцерів; оволодіння навичками особистісної самооцінки з метою попередження стресових ситуацій; готовність до виправданого ризику), ціннісно-орієнтаційний критерій аксіологічного компоненту (сформованість морально-етичних переконань, що впливають на ситуацію вибору; усвідомлення особистісного внеску у виконання соціально значущої діяльності; розвиток соціально-ціннісних орієнтирів у прагненні до успіху), комунікативно-діяльнісний критерій діяльнісного компоненту (здатність до втілення отриманих теоретичних знань та умінь у професійну діяльність; творче вирішення практичних професійних завдань, що передбачають швидку зміну плану дій у новій ситуації, своєчасне та відповідне ситуації прийняття рішень; оволодіння навичками конструктивної комунікації). Оцінка сформованості визначених критеріїв та показників здійснювалася на таких рівнях: низький, середній високий та експертний.

У третьому розділі дисертації висвітлено організацію експериментального дослідження та діагностику стану сформованості професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів, розкрито особливості проведення формувального етапу педагогічного експерименту та проаналізовано результати експериментального дослідження

В ході констатувального етапу експерименту встановлено, що високий рівень професійної ідентичності за особистісно-розвивальним критерієм виявлено у 34 курсантів ВВНЗ (9,89%), достатній рівень властивий 135 курсантам (439,24%), середній (задовільний) виявлено у 160 чоловік (46,51%); низький характерний для 15 курсантів (4,36%). Це вказує на наявність базових знань, але існує потреба у подальшому розвитку знань щодо принципів і методів розвідувальної діяльності. Проаналізовані результати демонструють недостатній рівень сформованості особистісно-розвивального критерію

формування професійної ідентичності курсантів ВВНЗ, спонукаючи до пошуку ефективних засобів стабілізації окресленої ситуації.

Використані методики дали можливість дисертанту одержати такі результати аксіологічного компоненту за ціннісно-орієнтаційним критерієм: високий рівень сформованості професійної ідентичності курсантів ВВНЗ освіти виявлено у 28 курсантів (8,14%); достатній рівень притаманний 163 курсантам (47,38%); середній рівень виявлено у 139 курсантів (40,41%); низький властивий для 14 курсантів (4,07%). Аналіз одержаних результатів демонструє недостатній рівень сформованості ціннісно-орієнтаційних показників моральної та соціально значущої спрямованості, потребуючи вирішення окреслених проблем.

Практична реалізація запропонованих методик та комплексних завдань практичного спрямування дали можливість узагальнити результати, а саме: 6,98% (24 курсанта) мають високий рівень, 40,99% (141 курсантів) достатній рівень, 46,22% (159 курсантів) середній рівень та 5,81% (20 курсантів) низький рівень сформованості діяльнісного компонента курсантів ВВНЗ за комунікативно-діяльнісним критерієм.

Особливу увагу приділено формувальному етапу експерименту, під час якого впроваджувалися педагогічні умови, спрямовані на підвищення рівня сформованості формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу.

Аналіз одержаних результатів показав позитивну динаміку у формуванні у формуванні професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів. Зокрема, результати формувального експерименту довели ефективність упровадження в освітній процес вищого військового навчального закладу педагогічних умов формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу, що підтверджується збільшенням кількості курсантів за високим рівнем (від 7,27% до 21,82%) сформованості досліджуваної властивості.

Дослідження базується на ґрунтовному аналізі наукової літератури, де проаналізовано 256 джерел, що дозволило дисертанту сформулювати науково обґрунтовані висновки.

6. Достовірність та аргументованість результатів. Для перевірки результативності запропонованих педагогічних умов проведено педагогічний експеримент, що дозволяє стверджувати про результативність педагогічних умов, спрямованих на підвищення рівня сформованості професійної ідентичності курсантів. Констатувальний і формувальний етапи педагогічного експерименту чітко сплановані, вірогідність одержаних результатів доведено шляхом застосування методів математичної статистики (критерій К. Пірсона χ^2). Висновки до розділів достатньо повно характеризують зміст дослідження. Результати дослідження впроваджено в освітню діяльність Національної академії СБ України (акт впровадження від 01.05.2025), Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт впровадження від 17.04.25), Національної академії Національної гвардії України (акт впровадження від 23.04.25), Військової академії (м. Одеса) (акт №188 впровадження від 02.04.2025).

7. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження відображено у 21 публікації, серед яких: 1 – довідник; 1 – навчальний посібник; 9 статей у наукових фахових виданнях України та 1 у зарубіжних наукових періодичних виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних; 9 – у збірниках наукових праць, матеріалах конференцій та інших виданнях.

8. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Під час роботи з дисертацією порушень академічної доброчесності не виявлено, текст роботи є оригінальним. Аналіз публікацій дисертанта засвідчив їх відповідність вимогам до оприлюднення результатів дослідження.

9. Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Практична значущість одержаних результатів дослідження полягає у тому, що введено в освітній процес вищих військових навчальних закладів довідник «Порядок оформлення бойових графічних документів», який містить інформацію про особливості оформлення бойових графічних документів, вимоги, методику заповнення таблиць та правила нанесення військових умовних знаків і 37 основних скорочень, які застосовуються в Збройних Силах України та оперативно-бойових підрозділах СБ України та навчальний посібник «Основи застосування безпілотних авіаційних комплексів у Службі безпеки України». Розроблено плани та методичні рекомендації проведення практичних занять з тактико-спеціальної підготовки (модуль II Військова топографія) для першого бакалаврського рівня спеціальностей 251 «Державна безпека» та 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності

Одержані результати дослідження може бути використано в системі військової освіти України, процесі професійної підготовки і підвищення кваліфікації офіцерів ЗСУ та інших сил сектору безпеки і оборони України.

10. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Макуха Дмитра Дмитровича, вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та проаналізувати дискусійні моменти щодо вирішення досліджуваної проблеми:

1. У підрозділі 1.2. «Особливості формування професійної ідентичності курсантів у вищих військових навчальних закладах» дисертаційного дослідження варто було б більше уваги акцентувати на особливості професійної підготовки курсантів ВВНЗ спеціальностей 251 «Державна безпека» та 256 «Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)», що уможливило б проведення більш чіткої лінії міждисциплінарного підходу.

2. У висновках до розділу 1 «Теоретичні засади формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу» не дістали повного відображення результати щодо ролі міждисциплінарного підходу в освітньому процесі та особливостей його впливу на формуванні професійної ідентичності курсантів ВВНЗ, що представлено у підрозділі 1.3. «Міждисциплінарний підхід та його роль у формуванні професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів».

3. У дослідженні потребує більш чіткої аргументації співвідношення педагогічних умов і освітнього середовища військового закладу, оскільки

невизначеність меж впливу та механізмів взаємодії унеможливляють створення науково обґрунтованої моделі керування процесом розвитку професійної ідентичності в умовах вищого військового навчального закладу

4. У підрозділі 2.2. «Педагогічні умови формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами реалізації міждисциплінарного підходу» варто чіткіше обґрунтувати критерії вибору визначених педагогічних умов, щоб надало, на нашу думку, дисертаційному дослідженню більшої аргументованості.

5. Окреслена проблема дисертаційної роботи скеровує дослідницький пошук на органічне поєднання навчання з позааудиторною роботою, що передбачає реалізацію низки виховних заходів, спрямованих на формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів, що варто було б передбачити у запропонованому дослідженні.

Проте зазначені зауваження не знижують високої теоретичної та практичної цінності проведеного наукового дослідження, яке є концептуальним, цілісним, завершеним, що робить вагомий внесок у розвиток освітніх, педагогічних наук.

11. Загальний висновок. Дисертація Макуха Дмитра Дмитровича «Формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу» є самостійною та завершеною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор, Макух Дмитро Дмитрович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії РНД з галузі знань 01 Освіта, педагогіка за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки».

Рецензент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології та педагогіки
Хмельницького національного університету

Олена ГОМОНЮК

Підпис доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри психології та педагогіки Олени ГОМОНЮК засвідчую:

доктор технічних наук, професор,
проректор з наукової роботи

Хмельницького національного університету

Олег СИНЮК